

درآمد:

همانگونه که در گفت و شنود با مرحوم سیدحسین مکی آمده بود، وی پس از انتشار فصولی از «کتاب زرد»، دیباچه‌ای بر آن نگاشت که هم اینک در اختیار جناب دکتر علی مدرس است و به لطف ایشان در اختیار ما قرار گرفت. آنچه این نوشتار را درخور اهمیت می‌کند، داوری مکی درباره نوع نگاه مدرس به تاریخ و تاریخنگاری و تأثیر انتشار این اثر بر نوشتارهایی است که در این حوزه، تولید می‌شوند.

حسین مکی

جایگاه «کتاب زرد» در تاریخنگاری...

و مادر را هنگام شیوع بیماری ویای هولناکی که سراسر مشرق و مغرب عالم اسلامی را فرا گرفته بود، از دست داد. مدرس هم در کودکی پدر و مادر خود را از دست داد. این خلدون به زندان رفته است و پس از آزادی به تدریس در جامع الازهر مصر پرداخته، مدرس هم دو مرتبه به زندان رفته است و پس از آنکه به درجه اجتهاد نایل آمده، سال‌ها در اصفهان در مدرسه سپهسالار به تدریس اشتغال داشته است.

مدرس در کتاب زرد خود همان کاری را انجام داده که «ابن خلکان» در قرن ششم در کتاب «وفیات» نوشته، ولی مدرس، هم وفیات و هم درباره رجال زنده عصر خود اسامی حدود هشتصد نفر را برده که عده‌ای از آنها در قید حیاتند و عده‌ای درگذشته‌اند.

باید یاد آور شد این خلدون آندلسی کتاب خود را در قرن هفتم نوشته و تا قرن ۱۹ میلادی هیچ‌یک از دانشمندان آسیا و اروپا اطلاعی از مقدمه کتاب مزبور نداشتند و فقط یکی دو نفر از دانشمندان عرب، زبان به انتقاد گشوده بودند. این کتاب در اوایل قرن ۱۹ مورد توجه خاورشناسان قرار گرفت، ولی در اواخر همان قرن از این مرحله گذشته و صیت شهرتش عالمگیر شد و امروز از متون مهم فلسفه تاریخ است که به زبان‌های مهم دنیا ترجمه گردیده است.

اما مقدمه کتاب زرد که هنوز مطالب آن یکجا و پشت سر هم چاپ نشده، تا آنجا که قسمت‌های آن جدا، جدا در مجله یاد منتشر شده و توسط مفسر دانشمند آن، آقای علی مدرس، استاد تاریخ، تفسیر شده، بسیار مهم و جالب توجه است. مدرس در مقدمه این کتاب خود را سیاستمدار یا مرجع تقلید یا خاطره‌نویس یا مورخ نمی‌داند، خود را یک صاحب‌نظر و به اصطلاح امروز دارای دکترین (Doctrine) در فلسفه تاریخ و تاریخ‌نویسی می‌داند و معتقد است که در تمام مدارس جدید و برای طلاب علوم دینی باید به طرزیکه او اظهار داشته

بعد از اسلام، تاریخ پلوتارخ مورخ یونانی و بسیار کتب تاریخی دیگر را که اسم برده است دقیقاً مطالعه نموده، خصوصاً مقدمه «ابن خلدون» و منظور نویسنده آن را دریافته، آنگاه دست به قلم برده و مقدمه کتاب زرد را نوشته است. مدرس درباره مورخین می‌گوید، «گذشته انسان‌ها در اعماق اقیانوس زمان در خون است و مورخ باید آن را بیابد و به دنیای وجود کشد تا همه بدانند چه کرده‌اند و چه ساخته‌اند، چون با دیدن کرده‌ها و ساخته‌های خود طبعاً شرم‌منده می‌شوند و شرم از گذشته، آینده را بهتر و روشن می‌سازد». به طوری که از شرح زندگانی پر ماجرای ابن خلدون برمی‌آید، در بسیاری از جهات شبیه زندگانی پر از فراز و نشیب مدرس بوده است. ابن خلدون در کودکی نیای خود در نوجوانی پدر

حسین مکی

● نگارنده قسمت‌هایی از مقدمه کتاب زرد
● را مطالعه کرده و بسیار لذت برده ام و برای
● من آموزنده و درسی عالی و کافی بوده
است. اگر مقدمه کتاب زرد را قبل از
نگارش و تألیف دوره «تاریخ بیست ساله
ایران» دیده و الهام گرفته بودم، شاید آن
دوره تاریخ را به طرز دیگری می‌نوشتیم.
اکنون به دنبال بقیه مطالب مقدمه کتاب
زرد و متن کتاب می‌باشم تا روح کنج‌کاو
و تشنه مرا سیراب کند.

[شهید آیت الله] مدرس اعلی الله مقامه در مجلس شورای ملی، به هنگام نطق خود در مورد مزار قرارداد نهم اوت ۱۹۱۹ و طرفداران آن اشاره‌ای به «کتاب زرد» کرده و اظهار داشته است که، «این کتاب پس از مرگش منتشر خواهد شد و در یکی از جلسات دوره پنجم شورای ملی نیز گفته است که ۱۸ نفر از کارکنان قرارداد در این مجلس نوشته‌اند که فعلاً مقتضی نمی‌دانم آنان را معرفی نمایم، هر وقت محکمه ملی تشکیل گردید آن وقت معرفی خواهیم کرد».

بسیاری از پژوهشگران برای یافتن کتاب مزبور خیلی پیگیری و کوشش نمودند که آن را به دست آورند؛ ولی موفق نشدند، شاید بر اثر این کوشش‌ها بود که یکی محققین از وجود آن ابراز تردید کرده است. همیشه آرزوی می‌کردم که کاش «کتاب زرد» پیدا می‌شد و می‌توانستم از کم و کیف آن مطلع و بهره‌مند گردم و در این راه هر چه تجسس نمودم نتوانستم بفهمم که بر سر این کتاب چه آمده و چگونه می‌توان به آن دست یافت. لامحاله مایوس شده، فکر می‌کردم شاید به دست عوامل ناپاکی افتاده و از بین رفته باشد. خوشبختانه در شماره ۱۴ «مجله یاد» قسمت‌هایی بریده، بریده از مقدمه کتاب زرد منتشر گردیده بود. با ملاحظه آن مقام و ارزش آن را خیلی بالاتر از مبحث قرارداد ۱۹۱۹ یافتیم و در حقیقت محتوای مقدمه کتاب، فلسفه تاریخ و جامعه‌شناسی و روش تاریخ‌نگاری است و این مقدمه کتاب زرد مکمل همان کار از زنده‌ای است که در قرن هفتم «ابن خلدون» ۲۰۰ انجام داده است، منتهی مقدمه کتاب زرد علاوه بر فلسفه تاریخ، باب تازه‌ای در تاریخ‌نویسی گشوده که بسیار تازگی دارد.

مدرس در مقدمه کتاب زرد یاد آور شده که از دوران تحصیل خود به خواندن تاریخ ملل و اقوام مختلفه اشتیاق فراوان داشته، تاریخ روم و یونان، حکما و فلاسفه یونان، جنگ‌های صلیبی، جنگ‌های خشایار شاه، تاریخ ایران قبل از اسلام و

مقدمه

در سراسر این مقاله در مورد شرحی که از فلسفه تاریخ در کتاب «آنگاه دست به قلم برند» نگارنده بر این باور است که اگر سایر مطالب مقدمه کتاب زرد که از روح بلندی سرچشمه گرفته، همانند قسمت هایی باشد که قبلاً در مجله «یاد» به چاپ رسیده، پس از انتشار طولی نخواهد کشید که عالمگیر خواهد شد و مستشرقین و علمای علم الاجتماع، مطالعه آن را برای اساتید دانشگاه‌ها ضروری و در دانشگاه‌های مربوطه تدریس نمایند و اگر این مقدمه را که در قرن حاضر نوشته شده با قرن هفتم که مقدمه ابن خلدون نوشته شده، مقایسه نمایند؛ تفاوت کلی خواهد داشت، اگر بالاتر از مقدمه ابن خلدون نباشد، کمتر از آن نخواهد بود، بنابراین روال علمای اسلامی حاشیه کاملی است بر مقدمه ابن خلدون و هر پژوهشگری که مقدمه ابن خلدون را مطالعه نماید و حاشیه آن را هم که مقدمه کتاب زرد است و با نثری روان نوشته شده، به دقت از نظر بگذراند؛ در این صورت به فلسفه تاریخ و تاریخ نویسی وقوف خواهد یافت.

نگارنده قسمت‌هایی از مقدمه کتاب زرد را مطالعه کرده و بسیار لذت برده ام و برای من آموزنده و درسی عالی و کافی بوده است. اگر مقدمه کتاب زرد را قبل از نگارش و تألیف دوره «تاریخ بیست ساله ایران» دیده‌ام گرفته بودم، شاید آن دوره تاریخ را به طرز دیگری می‌نوشتیم. اکنون به دنبال بقیه مطالب مقدمه کتاب زرد و متن کتاب می‌باشم تا روح کنجکاو و تشنه مرا سیراب کند.

پی نوشت:

۱- طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت. طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت.

۲- ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت. ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت.

۳- ابن خلکان شمس الدین ابوالعباس احمد بن ابراهیم در اهل بهل به سال ۶۰۸ ه. ق به دنیا آمد و در سال ۶۸۱ ه. ق در گذشت.

۱- طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت. طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت.

۲- ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت. ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت.

۳- ابن خلکان شمس الدین ابوالعباس احمد بن ابراهیم در اهل بهل به سال ۶۰۸ ه. ق به دنیا آمد و در سال ۶۸۱ ه. ق در گذشت.

۱- طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت. طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت.

۲- ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت. ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت.

۳- ابن خلکان شمس الدین ابوالعباس احمد بن ابراهیم در اهل بهل به سال ۶۰۸ ه. ق به دنیا آمد و در سال ۶۸۱ ه. ق در گذشت.

۱- طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت. طبق این قرارداد منحوس و اسارت‌بار که وثوق الدوله رئیس الوزاری وقت و سر پرسی کاکس وزیر مختار انگلیس عاقد آن بودند؛ مالیه و ارتش ایران یکجدا در اختیار انگلستان قرار می‌گرفت.

۲- ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت. ابن خلدون آندلسی ابوسعید عبدالرحمن بن محمد در تونس به سال ۷۳۲ ه. ق متولد شد و در سال ۸۰۶ ه. ق در گذشت.

۳- ابن خلکان شمس الدین ابوالعباس احمد بن ابراهیم در اهل بهل به سال ۶۰۸ ه. ق به دنیا آمد و در سال ۶۸۱ ه. ق در گذشت.